

január 8-i levelet. A küzdelem azonban nemcsak az eszmék és ideológiák terepén zajlott, emésztőbb és drámaibb harc folyt a betiltási kísérletek és kiadási nehézségek ellen. „Minden krajcárom a nyomdát” – írja Gaál Hatvany Lajosnak 1931. július 24-án; „a lap anyagi fenntartása a lehető legnehezebb. Ne higgye, hogy én egy kávéházban ülök és étteremben étkező intellektuel vagyok. Én is csak szalonnát eszem vacsorára. A különbség csak az, hogy nekem a lappal kapcsolatban, illetve a lap miatt rengeteg adósságom van. Az adósságaim miatt nem tudok mozogni, s félok, hogy az adósságaim terhe megöli a lapot” – üzeni Veres Péternek 1932. április 27-én; „A lapot hónapról hónapra a legnagyobb nehézségekkel állítom össze” – szól a Méliusz Józsefhez intézett 1936. október 7-i levél. Gaál Gábor leveleiből egy állandó, szívós küzdelem regénye is kibontakozik.

A kolozsvári szerkesztő valósággal új Kazinczy helyzetében tudhatta magát. Munkatársainak csak kis része élt közvetlen közelben, mások Temesvárról, Brassóból, Bukarestből, Pozsonyból, Kassáról, Újvidékről, Budapestről, Bécsből és Párizsból küldték kézírataikat, észrevételeiket. A levelezésnek országokat kellett átfognia. És Gaál igen lelkiismeretes levelezőnek bizonyult, egyetlen kéziratot sem hagyott válasz nélkül, minden jelentkezésre, véleményre azonnal reagált. A jelen kötet 655 levelet közöl, a címzettek között találjuk Déry Tibort, Fábry Zoltánt, Hatvany Lajost, József Attilát, Károlyi

...

Mihályt, Komlós Aladárt, Méliusz Józsefet, Molnár Eriket, Nagy Istvánt, Nagy Lajost, Remenyik Zsigmondot (őhozzá szól a legtöbb levél, egész kötetrevaló), Salamon Ernőt, Szalantai Rezsőt, Turnowsky Sándort, Vas Istvánt és Veres Pétert. A kötet sajtó alá rendezője szerencsére nem követte azt a mind általánosabb gyakorlatot, hogy a hamis irodalomtörténeti kegyelet érzésétől vezetve kigyomlája a kritikusabb személyes megjegyzéseket, a levelekben megjelenő alkalmi vitákat. Rendkívül ritkán látjuk a jólismert szöveget zárójelbe zárt pontokat. És tanúi lehetünk azoknak a kifakadáásoknak, amelyekkel Gaál, a szerkesztő küzdelem nehéz feltételei között, legközvetlenebb munkatársait is bírálta; annak a vitának, amelybe Fábry Zoltánnal bonyolódott a Korunk szlovenszkoji terjesztésének ügyében. A közölt anyag így teljes, így hiteles. Gaál Gábor elveszett vagy egyelőre lappangó leveleiből (amelyek címzettjei között Bajcsy-Zsilinszky Endre, Balázs Béla, Bölöni György, Dienes László, Illyés Gyula, Kacsó Sándor, Lukács György, Moholy Nagy László, Sinkó Ervin, Szemlér Ferenc, Tamási Áron található a többi között) azonban egy újabb, talán még vaskosabb kötetet lehetne kiállítani. Talán, az újabb kutatómunka jóvoltából, egyszer erre is sor kerül. Mint ahogy várható, hogy a Gaál-sorozat következő kötete a Korunk szerkesztőjéhez küldött levelek gyűjteménye lesz.

... Pomogáts Béla

Tóth Melinda: Árpád-kori falfestészet. Bp. 1974. Akadémiai K. 191 l. + 28 tábla (Művészettörténeti Füzetek, 9.)

Könyve célkitűzéséről sokat ígérően nyilatkozik a szerző, mikor így ír bevezetőjében: „Az Árpád-kori falképanyag alapos revíziója ez, a nagyrészt ismert vagy félreismert emlékeké, melyek közül sokat évtizedek óta nem tettek beható vizsgálat tárgyává.” (8.) E nagyigényű program méltán kelti fel az irodalomtörténetírás figyelmét, hiszen középkori irodalmunkban számos olyan probléma vár megoldásra, melyhez – egyebek között – a művészettörténet hozzájárulása is nélkülözhetetlen.

Az egyik ilyen összekötő kapocs a hagiográfia, mely lehetőséget nyújt a szentek kultuszának

írásban vagy képben történő kifejezésére. Tóth Melinda valóban tárgyal több olyan legendatémát (Szent György, Antiochiai Szent Margit, Alexandriai Szent Katalin), melyek hazai népszerűségük miatt érdekesekek, magyar szentet azonban csak egyet, László királyt. A XIII. század második feléből ránk maradt ócsai László-ciklussal kapcsolatosan sok érdekes részlet tudhatunk meg, kissé zavaró azonban *legenda-változatra* visszavezetni a cserhalmi epizódot, mikor az tudvalévően a krónikás *vita-hagyomány* része (Sambucus-kódex, 37 v.).

Azzal kapcsolatban, hogy miképp kerülhetett László király lovas csatajelenete a templomszentély falára, válaszképpen a XIII. századi lovas Szent György-ábrázolások népszerűségére találunk utalást. Ez viszont logikusan elvezet egy

irodalomtörténetileg is, egyébként is sokat vitatott, fontos elvi kérdéshez: közvetlen vagy közvetett volt-e mindvégig a középkori görög műveltség az Árpád-kori Magyarországon? Tóth Melinda – programjához híven – szembenéz a kérdéssel, megoldásait azonban, tévova fogalmazásai miatt, nem lehet végeredménynek tekinteni.

István király udvarának bizánci szellemiségét kutatva mit kezdhet az irodalomtörténész például ezzel az ellentmondásos összegezéssel (a székesfehérvári bazilikával kapcsolatban): 1. „meglehetősen kétségesnek látszik ... hogy István király ... saját temploma díszítésének olyan lényeges elemét, mint a figurális mozaikdíz, bizánci mesterekkel csináltatta volna.” 2. „Elyben természetesen lehetséges, hogy Bizánc újjáalakuló mozaikművészete első gyümölcseiből a vele jó viszonyban levő Magyarországnak juttatott, s hogy az István-féle bazilika mozaikja ennek a kivételes korai kisugárzásnak a visszfénye”; 3. „Számunkra mégis a másik megoldás látszik valószínűnek ... ez esetben a mozaik keletkezésének hátterében itáliai – római vagy esetleg velencei – impulzusokat sejtünk.” (24–25.); 4. „István és kora művészetének jellegét természetszerűleg nem határozhatjuk meg a mai ismert alkotások délnyugati, nyugati igazodása alapján. Ismeretes pl. Istvánnak a magyarországi görög egyházakkal szemben tanúsított (hihetőleg családi tradíció alapuló) toleranciája ...” (115.). Ugyanez, az egyértelműnek nem nevezhető, szójáték folyik Feldebrő (27–37.) és az esztergomi palotakápolna bizáncias díszítésének oroszlanos textilmintája esetében is (49.), holott Tóth Melinda – éppen az általa meghirdetett újraértékelés jegyében, megpróbálhatott volna túllépni a kizárólagosan művészettörténeti forrásokon is.

Ez esetben adalékot találhatott volna a *Képes Krónika* 67. fejezetében arra, hogy István korában igenis dolgoztak Magyarországon, a király szolgálatában, görög („De Grecia”) építészek, hogy Feldebrő keletkezéstörténete a keleti rítus felé mutat, hogy Knauz forráskiadványa szerint nem is volt oly „egyedi” darab Esztergomban Bizáncból származó szőnyeg (*Monumenta Ecclesiae Strigoniensis*, I. 280.). De nemcsak Tóth Melinda forrásainak kissé „belterjes” jellegével lehetünk elégedetlenek, hanem azzal is, hogy a bevezetőben ígért „alapos revízió” nem is volt oly alapos, mint vártuk, még a felhasznált művekkel szemben sem.

Különben nem idézné Éber László elavult cikkét a köpenyes Mária-ábrázolások XIII. századeleji (1220–1230 tájára tehető) cisztercita eredetéről (692. jegyzet), mert ismeretes, hogy a görög rítus *Menologionja* már a X. századból (pontosabban 903–911 körül) ismeri a Palástos Mária kultuszát mind a képzőművészetben (ikonosztázionokon) mind pedig a rendelt ünnepek között (október 1.). E véletlenül felmerült példa is bizonyítja, hová vezethet a történelmietlenül kezelt, mechanikusan alkalmazott italobizantín elmélet. Egyébként a kötethez csatolt illusztrációkról csak annyit, hogy jó szolgálatot tesznek: 17 épületalaprész és 78 fénykép tájékoztatja az érdeklődő olvasót (kár hogy egy-két értékesebbet nem reprodukáltak színesben). A műemlékek térképéről sajnálatosan lemaradt a Margit-legenda ábrázolásáról híres Borsod megyei Szalonna.

Összefoglalóan szólva, a könyv tényleges, művészettörténeti értékéről nem nyilatkozva, annyit mindenesetre elmondhatunk, hogy Tóth Melinda kötete irodalomtörténetileg is fontos korszakot tárgyal, ezért számon kell tartani az Árpád-kori monográfiák sorában. És ha minket érdeklő programjának beváltásával jórészt adós is maradt, művének legszembetűnőbb hiánya mégsem ez, hanem egyéni felfogásának gyengén körvonalazott körülírása, exponáltságának hiánya, előadásának mindvégig ellentmondásos jellege. Ez a körülmény annál inkább sajnálható, mert a legújabb eredményekre kíváncsi, nem művészettörténész szakembereket sújtja.

V. Kovács Sándor

Benda Kálmán: Nyáry Pál és Várday Kata levelezése. 1600–1607.

Szerkesztette Makay László. Debrecen, 1975. 51 l. (A Kisvárdai Vármúzeum kiadványai, 7.)

A magyar levéltudomány társadalmi bázisát a késő reneszánsz és a korai barokk évtizedeiben főleg a nemesi arisztokrácia művelt tagjai és az udvarházi nemesség szűkebb literátor rétegének képviselői alkották. A főrangú levéltudomány gazdagodását a politikai, diplomáciai levelezések mellett a családi levélgyűjtemények kialakulása jelzi. A főúri levéltudomány kibontakozását elsősorban a familiáris hangú, családias tónusú levelezések szemléltetik. Ezek sorába tartozik Nyáry Pál és Várday Kata napvilágot látott levelezése is.